

Průvodní zpráva k metodice

Dlouhodobá péče o sochařská díla a díla uměleckých řemesel z kamene v krajině

Autoři: Doc. Jiří Novotný, akad.soch., Ing. Petra Lesniaková, Ph.D., Ing. Renata Tišlová, Ph.D., Ing. Martin Dvořák, RNDr. Josef Halda, Ph.D., Mgr. Jiří Kaše, Doc. Ing. Petr Kotlík, CSc., RNDr. Zdeněk Štaffen

Cíl metodiky

Člověk během své existence vždy pociťoval potřebu působit proti přirozenému úpadku a zániku artefaktů, do kterých vtělil ideální hodnoty, které považoval za důležité a chtěl, aby se uchovaly a přetrvaly jej.

Péče o sochařská díla a díla uměleckého řemesla z kamene bylo a je vždy potvrzením jejich významu pro dané společenství lidí v daném čase a místě. Péče o ně byla vždy vykonávána v souladu s dobovým významem a vnímání hodnot, v souladu s estetickým a slohovým cítěním, jakož i požadavky v kontextu s jejich funkcí ve společnosti, ovšem také v souladu s úrovní poznání a technickými i materiálními možnostmi doby i v souladu s představami o možných budoucích významech díla pro společnost.

Současná péče o památky, umělecká, sochařská a uměleckořemeslná díla z kamene, její plánování i formulování základních koncepcí by měly být založeny nejen na jejich citlivém uchopení jako památek, výtvarných uměleckých děl, ale i na jejich dlouhodobém sledování, poznání stavu jejich hmoty. Na základě takového systematického interdisciplinárního přístupu pak lze kvalitně připravit práce, které budou směřovat k minimalizaci působení negativních vlivů a k dlouhodobému kvalitnímu uchování památky v její celistvosti jako živého díla, které je součástí našeho životního prostředí.

Hlavním cílem metodiky je v rámci dlouhodobé péče zlepšit úroveň systému přípravy restaurátorských prací na památkách. Dalším cílem je vytvořit nástroj pro systematické získávání poznatků o aktuálním stavu památek. Nástroj, který umožní zaznamenat a objasnit závady na díle a umožní formulovat úkoly a zásady prací, které je potřebné vykonat v rámci přípravy stabilizačních, konzervačních a restaurátorských prací, nutných pro kvalitní uchování památky tak, aby výsledek odpovídal potřebám společnosti, současnému vnímání, požadavkům na prezentaci a úrovni poznání.

Kromě výše zmíněného hlavního cíle je celkově metodika zaměřena na:

- zkvalitnění péče o umělecká a uměleckořemeslná díla z kamene chápané jako kontinuální proces, který musíme vnímat z hlediska minulé, současné a budoucí péče, která je předávána z generace na generaci
- včasné uplatňování zásahů preventivní, konzervační, dlouhodobě pojaté péče
- stát se průvodcem při rozpoznávání závad na díle, jejich klasifikaci, hodnocení a pochopení jejich příčin i pro zhodnocení jejich vzájemného vlivu na stav objektu
- poznání aktuálních stavů díla v jeho historické zprostředkovanosti
- sjednocení a systematizaci přístupu k naplňování nových požadavků kladených na přípravu a plánování prací na památce
- získávání systémových údajů vhodných k sledování a archivaci dat o stavech památky

Popis metodiky

Předpokládaná metodika na interdisciplinárním základě strukturuje a systematizuje pracovní postupy, které se v rámci dlouhodobé péče podílejí na přípravě a plánování restaurátorských prací na památkách – uměleckých sochařských dílech a dílech uměleckého řemesla z kamene.

Obsahem úvodní části je popis metod získávání základních identifikačních údajů o památce a údajů o předchozích restaurátorských zásazích, jak jsou hodnoty památky vnímány a pociťovány v daném prostředí a době. Navazující práce jsou zaměřeny na popis a zhodnocení díla. Zpracovateli jsou postupně spolu s otázkami k dílčím tématům a problémům díla předkládány i příklady typových variant odpovědí, které umožní bližší specifikaci stavu nebo závad na díle.

Příložené komentáře a dodatky umožní zpracovateli určení a ověření pravděpodobných příčin vzniku závad. V dalších částech metodiky jsou popisované postupy, podle kterých mohou být získané různorodé, kolinéární poznatky vyhodnoceny a dále jsou rozpracována schémata a zásady tvorby praktických výstupů,

na jejichž základě mohou být zpracována doporučení pro další péči o památku. Ať se jedná o okamžité opatření či průzkum, dlouhodobou péči anebo restaurování.

Metodika se záměrně omezuje na přípravu prací a stanovení obecných zásad a koncepcí pro přípravu prací. Je koncipována s plným vědomím a respektem k jedinečnosti každého historického díla a specifčnosti problematiky péče o něj v daném čase a místě.

Srovnání a zdůvodnění novosti postupu metodiky

Navrhovaná metodika nově upravuje na současné úrovni přípravu prací na památce.

Vytváří podmínky pro systematické sledování, evidenci, monitorování stavu děl včetně zpracovávání restaurátorských záměrů. V dosavadní praxi, ani v normách, nebyl požadavek na takový stupeň posouzení přípravy prací na památce a systematicčnost postupu zaveden ani praktikován.

Do postupu posuzování přípravných prací zavádí kromě požadavků na identifikaci a posouzení materiální podstaty díla i hlediska jejich hodnot. Nově zavádí z hlediska hodnoty děl jak tradičně uznávané a popsané hodnoty, tak i hodnoty vznikající při vnímání díla vyplývající z jeho kontextů společenských, místní a časových. Hédonická funkce.

Dále nově zavádí krom požadavků formulaci přínosu, který je od prací očekáván, i požadavek na formulaci základní koncepce prací, který je zpracováván na základě vyhodnocení a korelace získaných poznatků.

Do procesu také zavádí ohodnocování naléhavosti prací, která omezuje nebezpečí vzniku škod z problémů.

Počítá také s využíváním nových metod průzkumů, nových možností vyhodnocování získaných poznatků současnými instrumentálními metodami. Nově upravuje a racionalizuje přípravu koncipování záměru specializovaných průzkumových prací. Zavádí také využívání nových metod průzkumů a dalšího počítačového zpracování.

Popis uplatnění metodiky

Metodika se uplatní jako vhodný nástroj při budování základu pro hlubší poznání díla.

Metodika se uplatní zejména při získávání konkrétních informací a údajů o díle. Jedná se zejména o:

- identifikace díla, hodnota díla, aktuální význam díla pro dané místo, očekávaný výsledek uvažovaných prací
- popis, hodnocení, příčiny závad na materiální struktuře památky
- popis, hodnocení, příčiny závad na výtvarné struktuře památky
- vyhodnocení získaných poznatků o stavu díla tak, jak se nám dochovalo
- dlouhodobá péče, stanovení základní koncepce, příprava konkrétních prací na památce, restaurátorský záměr

Metodika se uplatní jako průvodce při systematickém postupu prací spojených se získáváním poznatků, které jsou potřebné pro jejich uchování, přípravu prací tj. pro zpracovávání plánu dlouhodobé péče, posouzení přípravy prací na památce, zpracování základních koncepcí a zpracování restaurátorských záměrů.

Přijetí metodiky přispěje k získávání standardizovaných, porovnatelných poznatků a jejich strukturaci, která umožní i jejich uplatnění v datových systémech památkové péče.

Metodika se uplatní, jako praktický průvodce, který umožní pověřeným pracovníkům nejen systematické získání základních údajů na požadované úrovni a rozsahu znalostí, ale umožní i pomocí studia starších restaurátorských dokumentací, prohlídek na místě, zpracovateli získat vědomí změn ve stavu díla v čase. Takové vědomí nutné kontinuity péče umožní s určitou mírou pravděpodobnosti předvídat a plánovat potřebné práce.

Návrh konkrétních uživatelů metodiky

Metodika je určena pracovníkům výkonných orgánů památkové péče, majitelům a správcům památek a všem, kteří by uvítali pomoc při získávání a uchování informací nebo i při zpracovávání nejrůznějších potřebných dokumentů. Je tedy určena všem, co participují na péči o památky na různých úrovních, mají různé typy a úrovně odborného vzdělání a získali různé praxi.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná terminologie:

1. Norma ČSN EN 15898 Ochrana kulturního dědictví – Základní obecné termíny a definice
2. BLAŽÍČEK J. O., KROPÁČEK J.: Slovník pojmů z dějin umění, Praha, 1991.
3. BLAŽÍČEK J. O.: Slovník památkové péče, Terminologie, morfologie, organizace, Praha, 1962.
4. BALEKA J.: Výtvarné umění. Výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika), Praha, 1997.
5. HEROUT J.: Jak poznávat kulturní památky, Praha, 1986.
6. HEROUT J.: Naše stavební památky, Praha, 1975.
7. HEROUT J.: Staletí kolem nás, Praha, 1981 (5. vyd., doplněné, rozšířené Paseka 2002).
8. HEROUT J.: Slabikář návštěvníků památek, Praha, 1982.

Identifikace díla – internetové prameny:

1. Metainformační systém MIS (<https://iispp.npu.cz/mis/homepage.htm> *(externí odkaz)*) je určen pro ukládání, popis a zpřístupnění odborných digitálních a digitalizovaných dokumentů (fotodokumentace, map, plánů, textových dokumentů). V MIS je nyní vloženo 370 000 dokumentů, z nichž téměř 210 000 je dostupných i nepřihlášeným uživatelům.
2. Připravovaná webová aplikace Památkový katalog v současné době přístupná na <https://iispp.npu.cz>, umožňuje operativní vedení evidence, správu a prezentaci dat Ústředního seznamu kulturních památek (ÚSKP), doplňuje o vedení evidence památkového potenciálu s Integrací se stávajícími systémy GIS (RUIAN), MIS, Codebook, Tritius a ESS.
3. Systém PaGIS, (<http://gis.up.npu.cz/> *(externí odkaz)*), který zajišťuje jednotnou prostorovou identifikaci integrovaných aplikací IISPP a může být dále používán pro získávání, ukládání, analýzu a vizualizaci prostorových dat mapových služeb (<http://mapy.npu.cz/ArcGIS/rest/services>).
4. Identifikace díla – Soupisy památek
5. KUČA K.: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha, 1996–2011.
6. PACÁKOVÁ-HOŠŤÁLKOVÁ B., PETRŮ J., RIEDL D., SVOBODA M. A.: Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha, 1999.
7. SAMEK B.: Umělecké památky Moravy a Slezska, Academia Praha, 1994, 1999.
8. SEDLÁČEK A.: Hrady, zámky a tvrze Království českého I. – XV., nakladatel F. Šimáček, Praha, 1880–1927 (druhé vydání 1927–1936), Reprint původního vydání pořídilo nakladatelství Argo Praha.
9. Soupisy památek historických a uměleckých v království Českém (1897–1918).
10. Soupisy památek historických a uměleckých v Republice československé (1921–1937).
11. Soupisy památek Moravy a Slezska je připravován v Ústavu dějin umění ČSAV, je rovněž řazen abecedně podle měst a obcí. Dosud vyšly: svazek 1., A/I, 1994; svazek 2., J/N, Praha, 1999.

Identifikace díla – Autoři:

1. BLAŽÍČEK J. O.: Sochařství baroku v Čechách, SNKL Krásné literatury, Praha, 1958.
2. HOROVÁ A.: Nová encyklopedie českého výtvarného umění, I. díl A – M, II. díl N – Ž; Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Dodatky, Academia Praha, 1995, 2006.
3. THEIME U., BECKER F.: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, Lipsko, 1907–1950.
4. TOMAN P.: Nový slovník československých výtvarných umělců, Praha 1947–1950.
5. VLČEK P.: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004.

Identifikace díla archivní a jiné prameny:

Mohou být významným zdrojem. Z pravidla se jedná o následující možnosti:

1. Archivy pracovišť památkové péče
2. Kroniky a pamětní knihy
3. Smlouvy, rozpočty, účty
4. Veduty <http://veduty.bach.cz>
5. Ústní sdělení a neveřejné prameny
6. www.staremapy.cz

Význam díla - Teorie a historie památkové péče:

1. BRANDI C., Teorie restaurování. Kutná Hora 2000.
2. DVORÁK M., Katechismus památkové péče. Praha 2004.
3. LÁSKA V., Hodnota, autenticita a integrita stavebního díla minulosti-teorie a praxe, in: Památky středních Čech, 14,2000, č. 2.

- MUNOZ-VINAS, S.: Soudobá teorie konzervace, FRUPA 2015.
- RIEGEL A., Moderní památková péče, Praha 2003.
- Sborník prací – Péče o architektonické dědictví I. díl, Idea Servis, 2008.
- SUCHOMEL M., Záchrana kamenných soch I.,II. 1988, 1980.
- ŠTEH V. V.: Cena stáří SUPOP – Středisko Praha, 1968.
- VINTER V.: Úvod do dějin teorie památkové péče I,II, Praha 1971, 1982.
- WAGNER, V. Umělecké dílo minulosti, Tichá Byzanc, Kutná Hora 2000.

Památka jako kamenické a architektonické dílo:

- BLÁHA J., JESENSKÝ V., MACEK P., RAZÍM V., SOMMER J., VESELÝ J.: Operativní průzkum a dokumentace historických staveb, NPÚ, Praha, 2005.
- HOLEČEK J., GIRSA V.: Projektování obnovy stavebních památek, NPU, 2008.
- JUDROVSKÝ R., TICHÝ E.: Kamenictví, tradice z pohledu dneška, Grada, 2001.
- PUMED, ČERMÁK F. a kol.: Průzkumy a opravy stavebních konstrukcí, Praha, 1993.
- Sborník prací – Péče o architektonické dědictví II. díl, Idea Servis, 2008.

Kámen, petrologie, sochařská díla z kamene:

- http://www.icomos.org/publications/monuments_and_sites/15/pdf/Monuments_and_Sites_15_ISCS_Glossary_S_tone.pdf (českou verzi vydal ITAM, 2011).
- BŘEZINOVÁ D. - BUKOVSKÁ M. - DUKOVÁ I. - RYBAŘÍK V.: Praha kamenná, Národní muzeum Praha, 1996.
- ČIHOVSKÝ L.: Petrologická kritéria volby litologických typů opuky pro rekonstrukční účely historických staveb. Památky a příroda, 8, 1984.
- KRUTSKÝ N.: Kameny pro obnovu památek v severních Čechách. Geol. průzk., 35, 1993, 159-199.
- KRUTSKÝ N.: Z historie těžby a použití kamene v severních Čechách. Geol. průzk., 35, 1993, 261-264.
- KONTA J., 1973. *Kvantitativní systém reziduálních hornin, sedimentů a vulkanoklastických usazenin*. Universita Karlova, Praha, 375 str.
- PROCHÁZKA J.: Kvalitativní charakteristika cenomanských pískovců hořického hřebtu. Sbor. geol. věd, T-G, 21, 1986, 209-232.
- PROCHÁZKA V. J.: Horniny průmyslové a užitečné Moravy. Zpr. Spolku inž. v markrab. moravském. Období 1909-10, 49-116. Brno 1911.
- RYBAŘÍK V., 1994. *Ušlechtilé stavební a sochařské kameny České republiky*.
- ŠRÁMEK J.: Vliv nerostného složení křemenných pískovců na mechanické vlastnosti. In sborník Horniny ve vědách o Zemi, 183-194, Praha 1991.
- MRÁZEK I.: Kamenná tvář Brna, Moravské zemské muzeum, Brno, 1993
- ŠRÁMEK J. – TOLAR V.: Vztah mezi některými fyzikálními vlastnostmi stavebních a sochařských kamenů. Geol. průzk., 35, 1993, 129-132.
- ZELENKA P.: Praha a opuka. Geol. průzk., 34, 1992, 185.

Vlhkost a vodorozpuštěné soli :

- Norma ČSN P730610, Salinita silikátových stavebních hmot, 2000.
- Norma ČSN 1744-1, Zkoušení chemických vlastností z kameniva.
- ČSN P 73 0610. Hydroizolace staveb - Sanace vlhkého zdiva - Základní ustanovení. Listopad 2000.
- Směrnice WTA. 4-5-99.
- BALÍK, M. Odvlhčování staveb. Grada Publishing, a. s. 2005. S. 47. ISBN 80-247-0765-9.
- KOTLÍK P. a kol.: Stavební materiály historických objektů. VŠCHT Praha. 1999. ISBN 80-7080-347-9. http://vydavatelstvi.vscht.cz/knihy/uid_isbn-80-7080-347-9/pages-img/003.html
- Metody průzkumu vlhkých staveb. WTA CZ, Praha 2007, s. 59-63. ISBN 978-80-02-01944-2.
- PRICE C. A., DOEHNE E.: Stone Conservation: An Overview of Current Research. The Getty Conservation Institute. Los Angeles. 2010. ISBN 978-1-60606-046-9. http://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/stoneconservation.pdf
- Sborník: Odsolování historických objektů, STOP, 2007

Biologické vlivy – biokoroze:

- ADHIKARY S.P. (2000): Epilithic cyanobacteria on the exposed rocks and walls of temples and monuments of India. – Ind. J. Microbiol. 40, 67–81.
- BARTOLI F., CASANOVA MUNICCHIA A., FUTUGAMI Y., KASHIWADANI H., MOON K.H. & CANEVA G. (2014): Biological colonization patterns on the ruins of Angkor temples (Cambodia) in the biodeterioration vs bioprotection debate. - International Biodeterioration & Biodegradation, 96: 157-165.

3. BONAVENTURA M. P. D., DEL GALLO M., CACCHIO P., ERCOLE C. & LEPIDI A. (1999): Microbial Formation of Oxalate Films on Monument Surfaces: Bioprotection or Biodeterioration? – *Geomicrobiology Journal* 16(1): 55-64.
4. HALDA J. P., KOTLÍK P. & Štaffen Z. (2014): Biologické napadení kamene soch a reliéfů v Novém lese u Kuksu a možnosti jeho potlačení. - *Zprávy památkové péče*, 73(6): 536–542.
5. KAŠE J. a KOTLÍK P. (ed.) (1999): Braunův betlém. Drama krajiny a umění v proměnách času. – Paseka Praha, Litomyšl, 288 s.
6. RAJKOWSKÁ K., OTLEWSKÁ A., KOZIROG A., PIOTROWSKA M., NOWICKA-KRAWCZYK P., HACHULKA M., WOLSKI G.J., GUTAROWSKA B., KUNICKA-STYCZYŃSKA A., GUTAROWSKA B. & ŻYDZIK –BIALEK A. (2014): Assessment of biological colonization of historic buildings in the former Auschwitz II-Birkenau concentration camp. - *Annals of Microbiology*, 64: 799–808.
7. RIEGL A., HLOBIL A, KRUIS L. & HLOBIL I. (2003): Moderní památková péče, Praha, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 172 s.
8. ROQUEBERT M. F.: Les contaminants biologiques des biens culturels, 419 p., Paris 2002, Elsevier, Collection Patrimoine, ISBN 2-84299-322-5.
9. SILVA B., PRIETO B., RIVAS T., SANCHEZ-BIEZMA M.J., PAZ G. & CARBALLAL R. (1997): Rapid biological colonization of a granitic building by lichens. - *International Biodeterioration and Biodegradation*, 40: 263-267.
10. Sborník: Mikrobiologické poškození sbírek, STOP, 1999.
11. WASENBÄUER R.: Biologické znehodnocení staveb, Arch. 2000.

Aktuální stav památky, památka jako výtvarné dílo:

1. BŘEZINOVÁ B., BUKOVANSKÁ M., DUDKOVÁ I.: Praha kamenná, Národní muzeum, 1996.
2. FAJT J., SRŠEŇ L.: Lapidárium Národního muzea Praha, NM Praha, 1993.
3. KOTLÍK P. a kol.: Stavební materiály historických objektů, Praha, 1999.
4. KUKAL Z., MALINA J., MALINOVÁ R., TESAŘOVÁ H.: Člověk a kámen, ČDVAV – UUG, 1989.
5. SUCHOMEL M.: Záchrana kamenných soch, SÚPPOP, Praha, 1988.
6. TEPLÝ B.: O sochařské reprodukci, Státní pedagogické nakladatelství, 1973.
7. VOLAVKA V.: Jak vzniká socha, NČVU, 1956.

Vyhodnocení aktuálního stavu:

1. AMOROSO G. G., FASSINA V.: Stone Decay and Conservation: Atmospheric Pollution, Cleaning, Consolidation, and Protection. Materials Science, Monographs 11. Amsterdam and New York, Elsevier, 1983.
2. BLÁHA J., JESEŇSKÝ V., MACEK P., RAZZÍM V., SOMMER J., VESELÝ J.: Operativní průzkum a dokumentace historických staveb, NPÚ, Praha, 2005.
3. DOEHNE E., PRICE C. A.: Stone Conservation – An Overview of Current Research, Getty Conservation Institute, Los Angeles 2010, ISBN 978-1-60606-046-9, http://www.getty.edu/conservation/publications/pdf_publications/stoneconservation.pdf.
4. KOPECKÝ I., NEJEDLÝ V.: Průzkum historických materiálů; 101 str., Praha, Grada, 2005; ISBN 80-247–1060-9.
6. PŘÍKRYL R., SMITH B. J.: Building Stone Decay: From Diagnosis to Conservation, Geological Society Special Publication 271, London, Geological Society of London, 2007.
7. TEUTONICO J. M.: Laboratory Manual for Architectural Conservators, ICCROM, Rome 1988, ISBN 90-9077–063-X.
8. TORRACA G.: The scientist in conservation; Conservation: The GCI Newsletter 14(3), 1999 http://www.getty.edu/conservation/publications/newsletters/14_3/feature1_3.html.

SEZNAM PUBLIKACÍ, KTERÉ PŘEDCHÁZELY METODICE:

1. Kotlík, Petr; Halda, Josef; Štaffen, Zdeněk, Biologické napadení kamene soch a reliéfů v Novém lese u Kuksu a možnosti jeho potlačení, *Zprávy památkové péče*, 73, č. 6, s. 536 – 542; 7.